Áldozattá válás

Szerző: BARABÁS Andrea Tünde
Affiliáció: egyetemi tanár, NKE RTK; tudományos főmunkatárs, OKRI
Rovat: Kriminológia
Rovatszerkesztő: BARABÁS Andrea Tünde
Lezárás dátuma: 2021.08.04
Idézési javaslat: BARABÁS Andrea Tünde: „Áldozattá válás” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Kriminológia rovat, rovatszerkesztő: BARABÁS Andrea Tünde) http://ijoten.hu/szocikk/aldozatta-valas (2022). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

Az áldozattá válás kriminológiai megközelítésben a bűncselekmények, illetve kisebb jogtalanságok következtében az azt elszenvedő természetes vagy jogi személy állapotában lezajló fizikai, lelki, anyagi változások összessége. Az áldozattá válás következtében sérülhet az érintett szűkebb és tágabb környezete is. Az áldozattá válás kérdéskörét, annak okait és körülményeit, az áldozatok segítésének, valamint kompenzációjának módjait, a sértettek védelmének és a sértetté válás megelőzésének lehetőségeit a viktimológia tudománya vizsgálja a bűnügyi tudományok, illetve egyes társadalomtudományok tapasztalatain alapuló, a bűncselekmények áldozataival foglalkozó ismeretrendszerének szintetizálásával és fejlesztésével. Az alábbi szócikk az áldozattá válással kapcsolatos főbb elméleteket, az áldozattá válás lehetséges szintjeit, a jelenség mérésére szolgáló vizsgálati módszereket, valamint az áldozattá válás hazai alakulását mutatja be.

Tartalomjegyzék

1. **Tudománytörténeti bevezetés**
2. **Az áldozattá válás okai; áldozati tipológiák**
3. **Az áldozattá válás szintjei és típusai**
4. **Az áldozattá válás mérése**
5. **Áldozattá válás Magyarországon**
6. **JEGYZETEK**

1. Tudománytörténeti bevezetés

[1] A viktimológia viszonylag fiatal tudomány. Az áldozattá válás okaival azonban valójában már jóval korábban – bár nem önálló tudományágként – foglalkoztak. Már a ->kriminológia előfutárainak tekinthető Cesare Lombroso, Raffaele Garofalo és Enrico Ferri is vizsgálta a tettes-áldozat viszony szerepét a bűncselekmény (->a bűncselekmény fogalma) létrejöttében. Garofalo felhívta a figyelmet arra az áldozati magatartásra, amely az elkövetőt a tettre provokálta.[1] Ferri említi a „pszeudokriminálisokat” (látszatbűnözők), akik önvédelemből, „elkerülhetetlen szükségszerűségből”

sértik meg a jogot.[2] Gabriel Tarde mutatott rá írásában[3] arra a törvényhozási hibára, amely nem vizsgálja az elkövető és az áldozat közötti lényeges viszonyra utaló egyes motívumokat, és kiemelte a sértett lehetséges felelősségét. A tettes-áldozat viszony tanulmányozása azonban ekkor még érintőleges volt, és a korai kriminológusok nem mélyültek el a sértetti oldal vizsgálatában. A ->viktimológia egyes kérdései tehát már régóta ismertek voltak, de nem fejlődhettek ki embrionális állapotukból.[4]

[2] Az a szemléletváltozás azonban, amely a XIX. század végén a bűncselekményt és elkövetőjét új megvilágításba helyezte, és a megelőzést tűzte ki célul, felhívta a figyelmet arra a személyre, akit a sérelem leginkább és legközvetlenebbül érint – az áldozatra. A bűnözői magatartás pszichológiai jellegű megközelítési módjának kialakulása (->kriminálpszichológia) vezetett a bűncselekmény indítóokának és célzatának alaposabb elemzésére, és az azt kiváltó körülmények sokoldalú feltárására. A viktimológia eszméje így kaphatott szárnyra a XX. században.

[3] Hans von Hentig az 1930-as évek végén kezdte meg kutatásait, amelyek a háttérbe szorított áldozattal és annak érdekeivel foglalkoztak. 1941-ben jelent meg első műve, amelyben az elkövetők és az áldozataik kölcsönös egymásra hatásának szociálpszichológiai kérdéseit vetette fel.[5] Hentig *The Criminal and his Victim* című könyve 1948-ban jelent meg. Ebben az áldozatoknak a bűncselekmény létrejöttéhez való hozzájárulásával foglalkozik. Álláspontja szerint a bűncselekmények többsége kettős szerkezetű, azokban két partner szerepel: az elkövető és az áldozat. A köztük lévő viszony – szociológiai és pszichológiai szempontból – sokkal bonyolultabb, mint ahogy azt a valóságot csupán durván megközelítő büntetőjogi megkülönböztetések mutatják. Hentig különösen gyakran talált megelőző kapcsolatot gyilkos és áldozata, csaló és becsapott között. Megfigyelései alapján elképzelhetőnek tartotta azt az esetet, amikor az elkövető viktimizálódik.[6]

[4] Ezzel nagyjából egy időben, 1937-ben Benjamin Mendelsohn jeruzsálemi ügyvéd az erőszak eseteiben vizsgálta a bűncselekmény áldozatainak és elkövetőjének viszonyát tanulmányában,[7] majd 1947-ben Bukarestben, a Román Pszichiátriai Társaság ülésén, *A biopszicho-szociológia új távlatai: a viktimológia (New Bio-psychosocial Horizons: Victimology)* című előadásában használta először a viktimológia mint az áldozatok tudománya kifejezést.[8] Tőle ered a cselekvő sértett koncepciója, amely az ügyvédi praxisa során végzett, a sértetti közrehatással kapcsolatos vizsgálatának eredményein alapszik. Mendelsohn az áldozattá válás területén a tettes-áldozat viszonyt és az áldozat közrehatásának mértékét vizsgálta. Szemléletében a bűnözési faktorok teljessége mint kriminogén összesség jelenik meg, ahol egyes faktorok bűnözővé válást, mások áldozattá válást okoznak.

[5] Az 1940–1950-es évektől az új eszmék „beszivárogtak" a ->kriminálpolitikai gondolkodásba (->kriminálpolitika és társadalompolitika). Az 1950-es években a figyelem elsősorban a sérülékeny csoportokra irányult (fiatalok, kisebbségek, szegények), a 1960-as években – a polgárjogi mozgalmak idején – pedig a nőmozgalmak erősödése magával hozta a kriminológia feminista irányzatának kialakulását. A viktimológia kutatásai a nők és a családon belüli erőszak következtében áldozattá vált személyek irányába fordultak. Az Amerikai Egyesült Államokban 1965-ben elsőként Kaliforniában, majd New York és Massachusetts államban kezdődtek meg az ún. áldozatkompenzációs programok.[9]

[6] Az 1970-es évekre – a tisztán tettesorientált elméletek kudarcával egyidejűleg – kiteljesedett a viktimológia tudományos és gyakorlati háttere, és átalakult a viktimológia tudományának szemlélete is. A legszembetűnőbb változás azonban a viktimológia kriminálpolitikai alapállásában következett be: „az áldozatot hibáztató bűvészkedésből" a kriminológia egyértelműen sértettpárti irányzata alakult ki.[10] Ennek oka elsősorban a bűnözés növekedésében keresendő, valamint annak felismerésében, hogy az áldozat a hatóságok szakszerűtlen eljárása következtében az ->igazságszolgáltatás folyamatában könnyen többszörösen is viktimizálódhat. De hozzájárult a változáshoz az a gondolat is, hogy a ->sértett felkarolása, szenvedéseinek mérséklése hozzájárulhat a hatóságokkal való együttműködési készsége erősödéséhez, és ezzel szerepet játszhat a bűnözés csökkentésében.[11] Erre az időszakra tehető Stephen Schafer munkássága, aki elsősorban az állam áldozatok iránti

felelősségével és az áldozatok kompenzációjával foglalkozott.[12]

[7] Megindultak az áldozatokkal, az áldozattá válással kapcsolatos kutatások. Az „áldozat újrafelfedezése" hatással volt az elkövetői oldalra is: erősítette ugyanis az alternatív büntetések bevezetésének igényét, elsősorban és fő helyen említve a jóvátételi, illetve kombinált büntetések intézményesített alkalmazását.[13] Mindennek eredményeként napjainkban már fő kérdésként az áldozatok kompenzációja, illetve a sértett ->büntetőeljárásban vagy azon kívül történő civil igazságszolgáltatásban való részvétele, és ezzel együtt a resztoratív, ->helyreállító igazságszolgáltatás megteremtésének lehetősége került a vizsgálódások középpontjába.

2. Az áldozattá válás okai; áldozati tipológiák

[8] A viktimológiai kutatások kezdetekor az áldozattá válás okait elsősorban az áldozatok különböző jellemzői, így a főbb személyiségjegyek hasonlóságai, a bűncselekménnyel összefüggő magatartásbeli sajátosságai, illetve körülményei alapján vizsgálták (->kriminálpszichológia). Az áldozati tipológiák többségének összeállítása az általános bűnügyi tapasztalatok alapján, de többnyire spekulatív módon történt.

[9] A viktimológiai szakirodalomból ismert tipológiák kétféleképpen osztályozhatók. Az egyik tipizálási mód általánosságban a bűncselekmények áldozataira, illetve azok tulajdonságaira, magatartására vonatkozik, a másik pedig az egyes kiemelt bűncselekménycsoportok sértettjeit csoportosítja a fenti jellemzőik alapján. Ezeket egészítik ki azok a tanulmányok, amelyek az emberek egyes olyan sajátosságait, körülményeit (gyermekkor, homoszexualitás, alkoholizmus stb.) elemzik, amelyek miatt könnyebben válhatnak bűncselekmények sértettjeivé.[14]

[10] Hans von Hentig az egyes bűncselekményfajták áldozataira vonatkozó statisztikai adatokat idézve bizonyította: gyakran előfordul, hogy az áldozat nem csak passzív résztvevője a bűncselekmény folyamatának. Megállapítása szerint az áldozat viselkedése a teljes közömbösségtől a tudatos ösztönzésig terjedhet, így lehet közömbös, érdektelen, fásult, egykedvű, engedelmeskedő, elnéző, önmagát tétlenül alávető, együttműködő, hozzájáruló, kihívó, sértő, csábító vagy ösztönző.

[11] Utalt arra, hogy az áldozat – bizonyos értelemben – meghatározza a bűnözőt. Felismerte a hely, illetve a szituáció szerepét is az áldozattá válásban, így például szólt az úgynevezett áldozati zónákról (szórakozóhelyek, éjszakai lokálok, kártyabarlangok, bizonyos üdülőövezetek stb.), amelyek megkönnyítik a bűnözők és áldozataik találkozását.[15]

[12] Elemzéseire építve bemutatta az áldozatok általános kategóriáit (nála: fiatalok, nők, idősek; értelmi fogyatékos személyek és „más elmebetegek"; bevándorlók, kisebbséghez tartozók; „normális, de ostoba" személyek), majd a pszichológiai típusait (depressziósok, kapzsik, kéjvágyók, magányosok és kiábrándultak, zsarnok természetűek, akadályozottak, gátoltak, ellenállók). A bűncselekmény áldozatának szerepe – Hentig szerint – azoktól az előfeltételektől függ, amelyek a személyiségében, szociális beágyazottságában és speciális életterében rejlenek.

[13] Henri Ellenberger, aki pszichiáterként elsőként foglalkozott a felek közötti pszichodinamikai folyamatok feltárásával, 1955-ben az alapvető okokat az áldozat és az elkövető közötti kölcsönhatás következményének tulajdonította a szülőgyilkosságok, valamint az egymást kiegészítő vonzódások (például prostituált-kitartott kapcsolatok) hátterét elemezve.[16]

[14] A korai viktimológia a korai kriminológia „született bűnöző" felfogásához hasonlóan foglalkozott a született áldozat kérdésével. Hans von Hentig szerint: „ha vannak született elkövetők, akkor nyilvánvaló, hogy vannak született áldozatok is, ön-sértők és egy befolyásolható kívülállónak a közreműködésével ön-rombolók".[17] Ellenberger pszichiáterként szintén vallotta, hogy van született áldozat.[18]

[15] Bár a korai áldozati tipológiák manapság elavultnak vagy éppenséggel kézenfekvőnek, esetleg naivnak tűnhetnek, korukban, a determinizmus időszakában úttörő jellegűek voltak. A gyakorlat azt

mutatta, s mutatja ma is, hogy egyes személyek az átlaghoz képest gyakrabban válnak áldozattá, ami kapcsolódhat a sértett személyiségéhez (figyelmetlen, túl bizakodó, feledékeny stb.), egyes körülményeihez (idős, fiatal, sérülékeny, gyermek, beteg stb.), vagy az őt körülvevő környezeti tényezőkhöz (például *slum*osodó környék; leszakadó, hátrányos helyzetű, deviálódó lakóközösség). A kortárs viktimológiában más elméletek foglalták el a fatális, azaz született áldozat helyét, mint például a hajlamosság, a vonzalom-hajlam, a kihívás, a sebezhetőség vagy a gyengeség koncepciója. Annyi valóban megállapítható, hogy vannak olyan áldozatok, akik valamilyen strukturális vagy viselkedésbeli sajátosságuk következtében válnak áldozattá.

[16] Összességében tehát a viktimológiai tipologizálás semmiképpen sem elvetendő. Az áldozat jelleméről, tulajdonságairól, szokásairól és társadalmi helyzetéről szerzett adatok alapján válasz adható arra a kérdésre, hogy miért vált bűncselekmény ->sértettjévé. A sértett személyiségének jellemzői sok esetben magyarázatul szolgálnak egyes bűncselekménycsoportok olyan indítékainak jobb megismerésére, amelyek őt az elkövetővel az adott összefüggésbe hozták. Figyelemmel az egyes áldozatokat jellemző tulajdonságokra és a bűnügyi szituációkra, lehetőség nyílik a támadás veszélyétől megvédeni az emberek adott csoportjait.[19]

3. Az áldozattá válás szintjei és típusai

[17] Az áldozattá válás rendszerint nem pusztán egyszeri, a bűncselekmény bekövetkezte miatt elszenvedett sérelem, amely a bűncselekmény befejezése után szintén véget ér. Ugyanaz a cselekmény – időbeli eltolódással – több szinten többszöri sérelmet okozhat az érintettnek.

[18] Kriminológiai megközelítésben (->kriminálpszichológia) a sértetté válás három szintjét különböztethetjük meg. Míg a primer, azaz elsődleges szint igen nyilvánvaló (az áldozatot az elkövető részéről közvetlenül érő sérelem és jogtalanság, amelynek során megsértik, tulajdonát megkárosítják stb.), addig a további szintek magyarázatra szorulnak. A szekunder, vagyis másodlagos áldozattá válás a büntetőeljárás során következhet be. A traumatikus tapasztalatokat az áldozat a ->büntető igazságszolgáltatás folyamatában, a ->büntetőeljárás résztvevőjeként, rendszerint mint tanú, azaz mint az igazságszolgáltatás támogatója szenvedi el.[20] E káros folyamat megelőzése egyre nagyobb hangsúlyt kap a nemzetközi és hazai dokumentumokban egyaránt. Így ezzel a kérdéskörrel külön is foglalkozik például az Európai Unió egy 2012-es irányelve,[21] amely számos ponton szól a másodlagos vagy ismételt áldozattá válás megelőzésének fontosságáról. Emellett másodlagos áldozattá válásról beszélhetünk abban az esetben is, ha az áldozat ismételt sérelme például a környezet elítélő magatartása vagy a sérelem egészségügyi ellátása során – akár az empátia tanúsításának teljes hiánya miatt – következik be. A tercier (harmadlagos) viktimizáció akár évekkel később is megtörténhet. Előidézője lehet akár a közösség vagy a média, ha például a korábban a média képviselőjének, bűnügyi hírműsornak nyilatkozó áldozatról készült felvétel évekkel később ismét levetítésre kerül. Az egykori sértett ezáltal újra ismertté válik a nyilvánosság számára, felismerik az utcán, esetleg atrocitások érik. Megtörténhet az is, hogy jóval később, egy hasonló eset kapcsán vetítik le korábbi nyilatkozatát, ami szintén ismételt sérülést idézhet elő.

[19] Ettől eltérően definiálja az áldozattá válási szinteket a pszichológia tudománya. Thorsten Sellin és Marvin Wolfgang 1964-es tanulmányukban öt áldozattá válási típust határoztak meg: megkülönböztették az elsődleges, a másodlagos, a harmadlagos, a kölcsönös és a nem valódi áldozattá válás kategóriáit.[22] Elsődleges a közvetlenül érintett áldozat vagy áldozatok csoportja. Másodlagos áldozattá válásról akkor beszélhetünk, ha a személy véletlenül vagy közvetetten válik a bűncselekmény áldozatává. Ennek eseteként említi Robert Meadows azt, amikor egy emberölés során az azonos helyen tartózkodó rokonok is áldozattá válnak, vagy amikor valaki pénzt adományoz egy nonprofit szervezet számára, amelynek alkalmazottja a pénzt elsikkasztja.[23] A bűncselekmény során harmadlagosan a társadalom egésze sérül. Erre példa a választási csalás, a szavazatok megvásárlása.[24] Kölcsönös áldozattá válásról akkor beszélhetünk, amikor a bűnelkövető válik áldozattá az áldozat vagy más érintett védekezése, visszavágása következtében. A nem valódi

viktimizáció a legnehezebb kategória Meadows szerint, aki – szemben a Mendelsohn-féle „képzelt" áldozat kategóriával – itt az áldozat nélküli bűncselekmények körét említi. Példaként az otthon, személyes használatra történő marihuánatermesztést hozza fel, ami nem sért másokat, mégis megtörténik a bűnelkövetés. Ez a tipizálás jól mutatja a kriminológiai és a viktimológiai megközelítés különbségét.[25]

[20] Az áldozattá válás nemcsak szintjei, hanem típusai szerint is megkülönböztethető. A viktimizáció egyes típusait meghatározó körülmények vizsgálata nagy segítséget adhat az áldozattá válás egyes okainak megértésében. Így például annak tisztázása, hogy az áldozattá válás pusztán csak egy véletlen, vagy a körülmények összjátékának következménye, esetleg valamilyen, az áldozat oldalán fellelhető strukturális jellemzőben vagy viselkedésbeli gyengeségben, netán az áldozat és az elkövető közötti speciális viszonyban rejlik az ok, utat mutat a jövőbeli megelőzés módjának tisztázására.

[21] A viktimizáció típusai között megkülönböztethetjük először is az egyszeri és a többszörös viktimizációt. A vizsgálatok rámutattak arra, hogy bár általánosságban többen számoltak be egyszeri sérelemről, jelentős azoknak a válaszolóknak a száma, akik két vagy akár ennél is több alkalommal váltak áldozattá. Ezt nevezik többszörös vagy sorozatviktimizációnak. A szakirodalom alkalmazza az ismétlődő viktimizáció kifejezést is, amely azt a jelenséget takarja, amikor valaki egy meghatározott időintervallumban például ugyanazon személy révén, ugyanazon helyen vagy ugyanabban a háztartásban több alkalommal válik áldozattá.[26] Sem az ún. többszörös, sem az ismétlődő áldozattá válás esetén nem kritérium, hogy ugyanolyan típusú bűncselekmény történjen.

[22] Említhetjük továbbá a véletlen viktimizáció kategóriáját: ebben az esetben az áldozattá válás során az áldozat oldalán nem merül fel semmilyen körülmény, amely miatt a sérelem bekövetkezik („rosszkor van rossz helyen"). Az empirikus eredmények azt mutatják, hogy a bűnözők jellemzően nem véletlenül választják ki áldozataikat – ámbár ez nem jelenti azt, hogy az áldozat e „kiválasztási folyamatban" aktív szerepet játszik. Azonban napjainkban mindinkább előfordul, hogy egy cselekmény célja nem egy speciális individuum, háztartás vagy szervezet. A közösségi viktimizáció jellemző területe például a vásárlók megkárosítása vagy a részvénypiaci manipulációk következtében előálló viktimizáció, amely alapvetően eshetőleges (nem kimondottan célzott: vagy megtörténik, vagy nem). Véletlenszerűen történik az áldozattá válás egy terrortámadás során; vagy ha olyan helyen tartózkodik az illető, ahol bűncselekmény vagy annak képzete miatt kitör a pánik (így például szórakozóhelyen, amikor a „Valakit megkéseltek!" felkiáltásra megindul a tömeg, és agyontaposnak embereket). De véletlenszerűen válhat valaki áldozattá például egy olyan helyen is, ahol támadás történik, de nem kimondottan a konkrét személy mint individuum a cél (ezt eredményezi például egy bankrablás során elkövetett gyilkosság).

[23] A fentieken túl megkülönböztethetjük a pillanatnyi és a folytatólagos viktimizáció típusait is. Az áldozattá válás jellemzően egy adott pillanatban történik, rövid idő alatt (nincs időbeli dimenzióban való kiterjedtsége). Ezzel szemben a folytatólagos áldozattá válás során a viktimizáló helyzetben a cselekmények időben hosszan, folyamatosan követik egymást. Ilyen folytatólagos elkövetés Albert D. Biderman szerint például a zsarolás.[27]

[24] Végül pedig a direkt és az indirekt viktimizáció fogalmát kell megemlítenünk. Direkt az áldozattá válás, amikor az individuum valamilyen közvetlen úton válik a kriminális sérelem áldozatává, például valaki megerőszakolja, meggyilkolja.[28] Ebben az esetben tehát az illető személlyel történik a cselekmény, akár egyszeri, akár több alkalommal – ez utóbbi gyakran fordul elő például családon belüli erőszak esetén. Emellett az adott cselekmény sok esetben nemcsak a közvetlen érintettre, hanem más, harmadik személyre is kihathat; részben közvetlenül a cselekmény következtében, részben pedig a sérelmet elszenvedő személyéhez kötődően (közvetetten), ily módon szélesítve a cselekmény miatt áldozattá válók körét. Vagyis ezek a személyek indirekt módon, az elkövető által nem szándékoltan válnak áldozattá. Idetartozik az az eset, amikor a harmadik személyben a bűncselekmény észlelése vagy valamilyen más személyes érintettség (például szülője, gyermeke az áldozat) következtében növekszik a bűnözéstől, áldozattá válástól való félelem, és ezáltal romlik az

életminősége. Ez érhető tetten például abban, amikor az idős emberek félnek egyedül elmenni vásárolni, vagy mások nem teszik azt, amit egyébként megtennének: így nem mennek egy meleg nyári este sétálni a parkba, vagy extra zárat szereltetnek az ajtajukra. Lehet, hogy izolálódnak a szomszédjaiktól és egyedül maradnak. Ezek a reakciók tehát számos embernél előfordulhatnak, akik nem közvetlenül viktimizálódnak, csak hat rájuk a bűnözés. Ezzat A. Fattah és Vincent F. Sacco szerint az indirekt viktimizációnak nem kevésbé valóságosak és veszélyesek a következményei, mint annak, ha valaki tényleg bűncselekményt szenved el.[29]

4. Az áldozattá válás mérése

[25] Annak megállapítására, hogy egy adott helyen/országban milyen mértékű az állampolgárok áldozattá válása, több módszer kínálkozik (->kriminológiai kutatási módszerek). Az egyik legalapvetőbb forrás a bűnügyi statisztika sértettekre/áldozatokra vonatkozó adatgyűjtése, amely a regisztrált bűncselekmények adatait tartalmazza. Bár a bűnügyi statisztikák (->bűnözési statisztika) nem alkalmasak arra, hogy pontos képet fessenek a bűncselekményekről, és így a sértettekről sem, kiindulópontként mégis érdemes használni azokat, különösen a bűnözési tendenciák alakulásának felmérésére.

[26] A bűnözés összetett jelenség, amelynek csak az ismertté vált része jelenik meg a bűnügyi statisztikában. A tudományos kutatások eredményei szerint ezek a cselekmények csak kisebb hányadát képezik az összbűnözésnek, miközben számos eset nem kerül a hatóságok tudomására, részben mivel a sértettek különböző okok miatt nem jelentik azokat, részben egyéb okokból.[30] A látenciában, vagyis rejtve maradó ügyek (->látens bűnözés) arányának becslése során a jelenséget a tengerben úszó jéghegyhez szokták hasonlítani, ahol az ismertté vált cselekmények képezik a jéghegy csúcsát, míg a rejtve maradtak teszik ki a hegy nagyobb, víz alatti részét. E jelenség mérése – bár nem egzakt módon – lehetséges és szükséges. Erre szolgálnak a tudományos módszerek alapján kidolgozott reprezentatív áldozatlekérdezések, amelyek a statisztika mellett a látenciára is figyelemmel mutathatják meg a valóságot.

[27] Hazánkban a bűncselekményekre és az azok sértettjeire vonatkozó hivatalos statisztikai adatokat legátfogóbban az évente megjelenő Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (*ENyÜBS*) tartalmazza. Ez több évre visszatekintve ismerteti a kiemelt bűncselekményekre, valamint az azok ismertté vált elkövetőire és sértettjeire vonatkozó információkat. Az ENyÜBS hasznos, de korlátozottan mutatja a valóságot. Ennek részben adminisztratív, valamint hiányos vagy téves hatósági tevékenységben rejlő okai vannak, de szerepet játszanak benne az emberi tényezők is. Az adminisztratív jellegűnek tekinthető problémákon túl a hivatalos statisztika nem tükrözi azoknak a személyeknek a számát, akik a közvetlen sértett mellett szintén szenvedő alanyai az adott kriminális cselekménynek (például egy lakásbetörés során az összes többi családtag), nem mutatja be a nem vagyon elleni cselekmények miatt elszenvedett vagyoni károkat, illetve a nem materiális károkat (->a kár fogalma és fajtái). Jellegénél fogva nem képes arra, hogy láttassa azokat az adott pillanatban konkrétan nem mérhető károkat, amelyeket a bűncselekmények az áldozatok további életére, jövőjére kihatva okoznak. Végül nyilvánvalóan nem szól azokról a bűncselekmények által sértett személyekről sem, akik valamilyen oknál fogva nem jelentették az általuk elszenvedett – így látenciában maradó – sérelmeket.

[28] Az áldozattá válással kapcsolatos kutatásokat, lekérdezéseket az 1970-es évektől folyamatosan az ún. *crime-victim survey*k keretében folytatják le. E vizsgálatok célja annak felderítése, hogy milyen mértékű a bűnözés és az ehhez kapcsolódó áldozattá válás valójában, és milyen okokból nem jelentenek a sértettek egyes bűncselekményeket, mindez hogyan kapcsolódik a bűnözéstől való félelem kérdésköréhez, és mindennek alapján hogyan lehetne megelőzni az áldozattá válást, illetve segíteni a már áldozattá váltakat.[31] Ezek a kutatások igazolják azt a feltevést, hogy a rejtve maradó esetek száma a valóságban igen jelentős.

[29] A látenciavizsgálatok (->látens bűnözés) kapcsán fontos megjegyezni, hogy azok elsősorban a

hivatalos statisztikai adatokból nyerhető információk kiegészítésére és korrekciójára alkalmasak, mert a lekérdezés során nyert adatok a bűnügyi statisztikával (->bűnözési statisztika) nem hasonlíthatók össze. Ennek oka elsősorban az, hogy a köznyelv, azaz a lakosság a jogi definíciótól gyakran eltérően használja, értelmezi az „áldozat", „áldozattá válás", „bűncselekmény", valamint „sértett" fogalmakat.[32] Ez az értelmezési nehézség egyébként a sértett és az áldozat fogalmának meghatározását illetően mind a hazai, mind a nemzetközi dokumentumokban fellelhető, és a jogi nyelvezetben is tetten érhető. Ezért a látenciavizsgálatok értékelésénél mindezt figyelembe véve igen óvatosan kell eljárni, és kriminálpolitikai változtatásokat megalapozó javaslatokat csak periodikusan ismétlődő vizsgálatok eredményei alapján lehet tenni.

5. Áldozattá válás Magyarországon

[30] A magyarországi hivatalos statisztikában (->bűnözési statisztika) megjelenő sértettek száma évek óta lassan, de folyamatosan csökken, ami nyilvánvalóan összefügg a regisztrált bűnesetek számának jelentős csökkenésével. Így nyolcéves távlatban megállapítható, hogy a regisztrált természetes személy sértettek száma a 2012-es 276 175-höz képest 2020-ban jelentősen, 65,64%-kal csökkent, 94 894 főre.[33]

[31] A sértettek korcsoportos vizsgálatából az derül ki, hogy viszonylag alacsony, de állandó a gyermek- (2–3%) és fiatalkorú (3,5–4%) sértettek aránya. Ez azonban nem jelenti azt, hogy éppen ezek a sérülékeny csoportok valóban nem válnak több esetben áldozattá. Az, hogy a statisztikában csak kisszámú sértett jelenik meg, valószínűleg összefügg azzal, hogy ezek a csoportok a legkiszolgáltatottabbak, sokszor nem merik, nem tudják jelenteni a cselekményt, vagy éppenséggel nincsenek is tisztában azzal, hogy ellenük bűncselekményt követnek el (például a családon belüli erőszak eseteiben).

[32] A nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan Magyarországon is jellemzően több a férfi a ->sértettek között. Érdekes azonban, hogy a korábbi kétharmad-egyharmad megoszlás mostanra eltűnőben van, és egyre több a női sértett. Ennek oka részben a női tudatosság erősödésében kereshető, másrészt összefüggheti azzal is, hogy a házasságkötések későbbi életszakaszra tolódása, valamint az egyedülálló nő életstílusának elterjedése miatt gyakrabban fordul elő, hogy a nő nem mint a család tagja, hanem mint egyedülálló személy szenved el vagyon elleni cselekményt, és ezért ő lesz a feljelentő, aki a statisztikákban megjelenik.

[33] A hivatalos szervek látókörébe kerülő bűncselekmények adatai szerint Magyarországon a legjellemzőbben ->vagyon elleni bűncselekményt szenvednek el a sértettek. Ennél jóval kisebb arányú az embereket közvetlenül érintő – korábbi elnevezés szerint személy elleni; jelenleg élet, testi épség, egészség elleni – bűncselekmények miatti sértetté válás. Emellett (a fenti kategóriákon belül) jelentős probléma napjainkban az erőszakos bűncselekmények (->bűncselekménytípusok) számának növekedése, ami szintén elsősorban a természetes személy sértetteket érinti.

[34] Az ismertetett elméletek és a kutatások azt mutatták, hogy a sértettekkel kapcsolatban is felvetődnek olyan tényezők, amelyek hozzájárulhatnak a viktimizálódáshoz, például az alkohol- vagy a kábítószer-fogyasztás. Ezek egyrészt kiszolgáltatottá tehetik a sértettet, másrészt fokozhatják agresszivitását, aminek következtében akár ki is provokálhatja a sérelem elszenvedését. A statisztikai adatok szerint az erőszakos és garázda cselekmények sértettjei körében az átlagoshoz képest jóval felülreprezentált az alkohol, illetve drog hatása miatti befolyásoltság.

[35] Az adatokat értékelve megállapítható, hogy a bűnügyi statisztikák (->bűnözési statisztika) valójában nem alkalmasak arra, hogy pontos képet fessenek a bűncselekményekről, és így a sértettekről sem. A hivatalos adatgyűjtést – a valóság mélyebb megismerése érdekében – hazánkban is célszerű lenne kiegészíteni a tényleges áldozattá válást monitorozó, rendszeresen végzett kutatással.

6. JEGYZETEK

---

[1] Raffaele GAROFALO: *Criminology,* Boston, Little, Brown & Company, 1914.

[2] Enrico FERRI: *Les criminels dans l'art et la littérature,* Paris, Félix Alcan, [4]1913.

[3] Gabriel TARDE: *Penal Philosophy,* Boston, Little, Brown & Company, 1912.

[4] Stephen SCHAFER: *The Victim and his Criminal. A Study in Functional Responsibility,* New York, Random House, 1968.

[5] Hans von HENTIG: „Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim" *Journal of Law and Criminology* 1941/3, 303–309.

[6] Hans von HENTIG: *The Criminal and his Victim. Studies in the Sociobiology of Crime IV. The Victim,* New Haven, Yale University Press, 1948, 383–450.

[7] Benjamin MENDELSOHN: „Method to be used by counsel for the defence in the researches made into the personality of the criminal" *Revue de Droit Pénal et de Criminologie,* 1937.

[8] Benjamin MENDELSOHN: *New bio-psycho-social horizons: victimology*. *Lecture to the Roumanian Society of Psychiatry,* Bucharest, State Hospital Coltzea, 1947.

[9] Janet K. WILSON: *The Praeger Handbook of Victimology,* Santa Barbara, Praeger, 2009, 112–113.

[10] BÁRD Károly: „»Alkalmazott« viktimológia Észak-Amerikában" *Magyar Jog* 1984/1, 20–29.

[11] Lásd BÁRD (10. j.).

[12] Stephen SCHAFER: *Compensation and Restitution to Victims of Crime,* Montclair, Patterson Smith, 1970.

[13] Klaus SESSAR: „Tertiary Victimisation: A Case of the Politically Abused Crime Victims" in Burt GALAWAY – Joe HUDSON (szerk.): *Criminal Justice, Restitution and Reconciliation,* Monsey, Willow Tree Press, 1990, 21.

[14] Lásd HENTIG (6. j.).

[15] TÓTH Tihamér: „A viktimológia ismeretelmélete. A viktimológia története és vizsgálódásának tárgya" Budapest, 2003.

[16] Ann Wolbert BURGESS – Cheryl REGEHR – Albert R. ROBERTS: *Victimology: Theories and Applications,* Sudbury, Jones & Bartlett Publishers, [2]2013, 40.

[17] Lásd HENTIG (5. j.); idézi SCHAFER (4. j.).

[18] Henri ELLENBERGER: „Relations psychologiques entre le criminel et la victime" *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique* 1954/2, 103–121.

[19] Lásd TÓTH (15. j.).

[20] Thorsten SELLIN – Marvin E. WOLFGANG: *The Measurement of Delinquency,* New York, John Wiley &

Sons, 1964.

[21] *Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.* Az irányelv a közvetett áldozattá válás fogalmához sorolja a közvetlenül bűncselekmény következtében életét vesztett személy családtagjait, akik e személy elhalálozása folytán sérelmet szenvedtek, és ezért szintén védelemben kell részesülniük (2. cikk).

[22] Lásd SELLIN –WOLFGANG (20. j.).

[23] Robert J. MEADOWS: *Understanding Violence and Victimization,* Upper Saddle River, Pearson – Prentice Hall, ^{4}2007.

[24] Lásd MEADOWS (23. j.).

[25] Lásd MEADOWS (23. j.).

[26] Eugene MCLAUGHLIN – John MUNCIE: *The SAGE Dictionary of Criminology,* London, Sage, ^{3}2013, 377.

[27] Albert D. BIDERMAN: „Sources of Data for Victimology" *Journal of Criminal Law and Criminology,* 1981/2, 787–817.

[28] Erről lásd GÖRGÉNYI Ilona: *A viktimológia alapkérdései,* Budapest, Osiris, 2001.

[29] Ezzat A. FATTAH – Vincent F. SACCO: *Crime and Victimization of the Elderly,* New York, Springer, 1989. Idézi SCHAFER (12. j.) 15–17.

[30] KORINEK László: *Rejtett bűnözés,* Budapest, KJK, 1988, 22.

[31] BARABÁS Tünde: *Áldozatok és igazságszolgáltatás*, Budapest, OKRI, 2014.

[32] KERTÉSZ Imre: „Áldozattá válási felmérés" in RÓTH Erika (szerk.): *Kriminálpolitikai válaszok a bűnözés kihívásaira, különös tekintettel a szervezett bűnözésre és a büntetőjogi szankciórendszerre,* Kriminológiai Közlemények Különkiadása, Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2001.

[33] Forrás: az ENyÜBS weboldalán elérhető adatok.